

**Παρουσίαση του βιβλίου του π. Θεοφάνους Ραυτοπούλου,  
*Ἐνώπιον τοῦ θανάτου***

Αλεξάνδρου Μ. Σταυροπούλου, ὀμ. Καθηγητοῦ τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Π.Α.  
(Αἴθουσα Δημαρχείου Χαϊδαρίου, Κυριακή 14 Ἀπριλίου 2013)

Μὲ ἰδιαίτερη συγκίνηση συμμετέχω στὴν μὲ εὐγενὴ πρωτοβουλία τοῦ Δήμου Χαϊδαρίου καὶ ἰδιαίτερα τῆς Ἀντιδημάρχου Πολιτισμοῦ, Νεολαίας, Ἀθλητισμοῦ κυρίας Κωνσταντίνας Ἀδαμοπούλου ἐκδήλωση παρουσίας τοῦ βιβλίου τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου π. Θεοφάνους Ραυτοπούλου, θεολόγου ἐκπαιδευτικοῦ καὶ παλαιοῦ φοιτητοῦ μου.

Χαιρετίζουμε τὴν ἔκδοση τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς του, *Ἡ στάση τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ θανάτου καὶ ἡ ὀρθόδοξη ποιμαντικὴ ἀντιμετώπιση κατὰ τὸν Μέγα Βασίλειο*, πού εἶχα τὴν χαρὰ νὰ ἐπιβλέψω μὲ τὴν συνεργασία τῶν συναδέλφων Καθηγητῶν κ.κ. Ἐμμανουὴλ Περσελῆ καὶ Γεωργίου Φίλια, ἡ ὁποία καὶ βαθμολογήθηκε μὲ Ἄριστα.

Θεωρῶ τὸ βιβλίον πὸν κυκλοφορήθηκε μὲ τίτλο: *Ἐνώπιον τοῦ θανάτου*, ἀπὸ τὶς Ἐκδόσεις Νεκτάριος Δ. Παναγόπουλος, ὅτι εἶναι ἓνα σημαντικό βοήθημα γιὰ τοὺς ποιμένες μας ἀλλὰ καὶ γιὰ κάθε μέλος τῆς Ἐκκλησίας μας, προκειμένου νὰ σταθεῖ ὑπεύθυνα στὸ κατεξοχὴν ὑπαρξιακὸ γεγονός τοῦ θανάτου. Δράττομαι, μάλιστα, τῆς εὐκαιρίας νὰ συγχαρῶ τὸν ἐκδότη, γιατί σὲ καιροὺς χαλεποῦ οικονομικῆς κρίσεως ἀνέλαβε τὴν ὑψηλὴ δαπάνη ἐκδόσεως, ἔτσι ὥστε νὰ περιέλθει εἰς χεῖρας τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ θησαυρὸς ἀδαπάνητος.

Ὁ π. Θεοφάνης Ραυτόπουλος εἶναι πτυχιούχος τοῦ Τμήματος Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ ἐπὶ μία τριετία μετεκπαιδεύτηκε μαζί μὲ τὴν πρεσβυτέρα κ. Ἐλένη Κουνελάκη Ραυτοπούλου, Θεολόγο Καθηγήτρια, παλαιὰ φοιτήτρια μας στὴν Ποιμαντικὴ Θεολογία στὴ Γερμανία. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιο θέλουμε νὰ ἐπισημάνουμε εἶναι ἡ ἐπὶ σειρά ἐτῶν σοβαρὴ καὶ σὲ βάθος προετοιμασία του γιὰ τὴν ἐκπόνηση τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς, πού σὲ μορφὴ βιβλίου κρατοῦμε στὰ χεῖρα μας σήμερα.

Θα μου επιτρέψετε περαιτέρω νὰ εκθέσω τὸ διάγραμμα καὶ τὴ θεματολογία τοῦ βιβλίου καὶ στὴ συνέχεια νὰ προβῶ σὲ μία κριτικὴ ἀξιολόγησή του.

Στὸν **Πρόλογο** ὁ συγγραφέας, ἀναφερόμενος στοὺς προσωπικοὺς λόγους ἐπιλογῆς τοῦ συγκεκριμένου θέματος, διαπιστώνει τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀναγκαιότητα τῆς συστηματικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ βιολογικοῦ θανάτου σὲ κάθε ἐποχῇ. Κατόπιν, ἐκθέτει τὸν τρόπο προσδιορισμοῦ τοῦ θέματος καὶ διατυπώνει εὐχαριστίες πρὸς ὅσους τὸν βοήθησαν. Ἀκολουθοῦν **πίνακας Περιεχομένων** καὶ οἱ **Συντμήσεις-Βραχυγραφίες**.

Στὴν **Εἰσαγωγή** μετὰ ἀπὸ μία σύντομη ἱστορικὴ ἀναδρομὴ στό γεγονός τοῦ βιολογικοῦ θανάτου καὶ τοῦ πένθους, ὁ γράφων ἀναφέρεται συνοπτικὰ στὴν προσωπικότητα τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ στοὺς Καππαδόκες τοῦ Δ' αἰώνα. Ἐν συνεχείᾳ, περιγράφει τὸ ἱστορικὸ καὶ βιβλιογραφικὸ ὑπόβαθρο, τοὺς στόχους καὶ τὴ μέθοδο τῆς ἐρευνᾶς του, καθὼς καὶ τὴ δομὴ τῆς ἐργασίας του.

Στὸ **Κεφάλαιο Α'** (σ. 27 – 100) ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στίς προϋποθέσεις τῆς ποιμαντικῆς στάσης τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἔναντι τοῦ θανάτου καὶ πῶς συγκεκριμένα: **α.** στὴν πνευματικότητα τοῦ ποιμνίου του, **β.**

στήν ποιμαντική του (του Μ. Βασιλείου) αὐτοσυνειδησία, γ. στά θεολογικά θεμέλια της ποιμαντικής στάσης του Καππαδόκη Ἱεράρχη ἔναντι τοῦ θανάτου καί δ. στήν ὀριοθέτηση τῆς ἔννοιας τῆς Ποιμαντικῆς. Μέσα ἀπό τά παραπάνω, καταλήγει στίς ποιμαντικές ἀρχές τῆς ἀντιμετώπισης τοῦ σωματικοῦ θανάτου, οἱ ὁποῖες διέπουν τήν ἐκκλησιαστική διακονία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καισαρείας.

Στό **Κεφάλαιο Β'** (σ. 101 – 224) ὁ π. Θεοφάνης ἐρευνᾷ τήν ποιμαντική στάση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἔναντι τοῦ ἐπερχομένου βιολογικοῦ θανάτου. Ἀρχικά, διαπιστώνει τήν ὑπάρχουσα τοποθέτηση τῶν χριστιανῶν τῆς Καππαδοκίας στό πρόβλημα αὐτό καί ἐπισημαίνει τίς σχετικές διαφοροποιήσεις, ἀνάλογα μέ τό πνευματικό τους ἐπίπεδο. Στή συνέχεια, ἀναφέρεται καί ἀξιολογεῖ τήν προσωπική στάση τοῦ Μ. Βασιλείου ἔναντι τοῦ σωματικοῦ θανάτου. Παρουσιάζει, ἐπίσης, καί τίς θεολογικές βάσεις πάνω στίς ὁποῖες στηρίζεται ὁ τρόπος διαποίμανσης τοῦ ποιμνίου γιά τό θέμα αὐτό.

Ὅσον ἀφορᾷ στίς μορφές διαποίμανσης, ὁ συγγραφέας διαπιστώνει ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος μέ βασικό κριτήριο τῆ σωτηρία διά τῆς ἐφαρμογῆς τῶν στόχων τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, προσεγγίζει προσεκτικά τό ποιμνίό του προσκαλώντας το νά συναισθανθεῖ τά ὅρια τῆς ἀνθρώπινης θνητότητας καί τό ἄδηλο τοῦ ἐπερχόμενου θανάτου, μέ σκοπό νά ἀποφύγει (τό ποιμνιο) τά θέλητρα τοῦ φθαρτοῦ κόσμου καί νά βρῆται σέ διαρκή ἐγρήγορη-ἐντατικοποίηση τῆς πνευματικῆς του ζωῆς. Ἡ προσέγγιση αὐτή ἀφορᾷ σέ ὅλους ἀνεξαίρετως τούς χριστιανούς. Σχετικά μέ τούς ἀγωνιζόμενους πιστούς ὁ γράφων διαπιστώνει ὅτι προτάσσεται ἀπό τόν Μ. Βασίλειο τό στιβαρό παράδειγμα-πρότυπο τῶν μαρτύρων, οἱ ὁποῖοι φανερόνουν ἔμπρακτα τήν ἰδανική στάση ἔναντι τοῦ ἐπικείμενου βιολογικοῦ θανάτου. Ἀνάλογη σημασία δίδεται καί στά βιβλικά παραδείγματα, ὅπως καί στήν ὑπενθύμιση-περιγραφή τῆς «ἀπερίτρεπτης» ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Τά στοιχεῖα αὐτά χρησιμοποιοῦνται ἀπό τόν ἱερό Πατέρα γιά νά συνειδητοποιήσουν οἱ εὐσεβεῖς χριστιανοί τίς αἰώνιες διαστάσεις τῆς κατά Χριστόν ζωῆς, νά ἐνδυναμωθοῦν στόν ἀγῶνα τους καί νά χαλυβδώσουν τήν ἐλπίδα τους στόν Θεό.

Ὁ συγγραφέας ἐξακριβώνει, ἐπίσης, ὅτι κάθε φορά πού ὁ Μ. Βασίλειος ἀπευθύνεται σέ ἐκκοσμημένους ἢ ἀρχάριους χριστιανούς ἢ ποιμαντική του τακτική εἶναι σαφῶς διαφοροποιημένη. Στήν περίπτωση αὐτή, ἐστιάζει στήν πρόληψη καί στήν ἀποτροπή τῶν πνευματικῶν ἀτοπημάτων τονίζοντας μέ κάθε τρόπο τό γεγονός τῆς ἀνθρώπινης θνητότητας καί τῶν ἀναπόφευκτων ὁρίων τῆς παρούσας ζωῆς. Τό βέβαιο τοῦ ἐπικείμενου θανάτου μπορεῖ νά ἀποτρέψει τή δύναμη τοῦ ἐγωισμοῦ, τῆς ἡδονῆς, τῆς ματαιοδοξίας καί τοῦ πλούτου. Σέ αὐτή τή συγκυρία ὁ ἱερός συγγραφέας χρησιμοποιεῖ πολλά φιλοσοφικά ἐπιχειρήματα γιά λόγους καθαρά σωτηριολογικούς.

Ὡς ἐκ τούτου, ὁ συγγραφέας διαπιστώνει ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος ἔχει ἀπόλυτη ἐπίγνωση τῆς πολυεπίπεδης πνευματικότητας τοῦ ποιμνίου του καί δρᾷ ἀναλόγως, βασιζόμενος πάντα σέ στέρεα θεολογικά θεμέλια καί ἀντίστοιχα προσωπικά βιώματα. Κεντρικός του στόχος παραμένει σέ κάθε περίπτωση τά χριστιανικά τέλη ὅλων τῶν μελῶν τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας τῆς Καππαδοκίας.

Στό **Κεφάλαιο Γ'** (σ. 225 – 371) ὁ συγγραφέας ἐρευνᾷ τήν ποιμαντική στάση τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἔναντι τῶν πενθούτων χριστιανῶν. Ἀκολουθώντας τήν ἀντίστοιχη δομή τοῦ Β' Κεφαλαίου, διαπιστώνει, ἀρχικά, ὅτι ὁ τρόπος πού πενθεῖ ἡ πλειοψηφία τῶν Καππαδοκῶν εἶναι σαφῶς ἐπηρεασμένος

από έξωχριστιανικά πρότυπα ( ανέλπιδες υπερβολές), χωρίς όμως νά λείπουν και τά θετικά παραδείγματα (θεοπρεπές πένθος). Έν συνεχεία, παρουσιάζει τόν Μ. Βασίλειο ως πενθούντα εντός τών χριστιανικῶν ορίων και ως ενεργό συμπαραστάτη ορισμένων τεθλιμμένων αδελφῶν του. Οί θεολογικές βάσεις τῆς ποιμαντικῆς αντιμετώπισης τῶν πενθούντων ἀπό τόν ἱερό Πατέρα ἐδράζονται στήν πανταχοῦ παρούσα καί ἀγαπητική θεία Πρόνοια. Ὁ βιολογικός θάνατος, παρότι μεταπτωτικό φαινόμενο, ἐντάσσεται στό προσωπικό σχέδιο τῆς θείας Βουλῆς γιά τόν καθένα μέ σωτηριολογικά κριτήρια καί δέν συμπεριλαμβάνεται στά ὄντως κακά (ἀμαρτία). Κατά τόν Μ. Βασίλειο, ὁ ἀναστάσιμος καί αἰώνιος χαρακτήρας τῆς χριστιανικῆς ζωῆς συμβάλλει καθοριστικά στήν ὀρθή αντιμετώπιση τοῦ θανάτου προσφιλῶν προσώπων. Ὅσον ἀφορᾷ στήν ποιμαντική πράξη ὁ π. Θεοφάνης καταλήγει δικαίως στό συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Καισαρείας, ὅταν ἀσχολεῖται μέ τό πένθος, ἔχει μία διαφορετική στάση στίς ὁμιλίες του ἀπ' ὅτι στίς ἐπιστολές του.

Κατά τήν ἄποψη τοῦ συγγραφέα ὁ Μ. Βασίλειος, στίς ὁμιλίες του προσεγγίζει τό πένθος ὡς *ὑπόθεση ἐργασίας* καί εἶναι γενικά αὐστηρός (σαφῆς καταδίκη τῶν έξωχριστιανικῶν πένθιμων συνηθειῶν) μέ ἀπώτερο ποιμαντικό στόχο τήν πρόληψη. Στήν παραμυθητική του ἐπιχειρηματολογία θά μεταχειριστεῖ ἐπικουρικά ἀρκετούς θύραθεν τόπους τῆς φιλοσοφικῆς παραμυθίας, τούς ὁποίους ὅμως, κατά τή διαπίστωση τοῦ ἀξιόλογου ἐρευνητοῦ καί συγγραφέα, θά ἐμποτίσει μέ χριστιανικό ὑλικό, σκοπεύοντας στήν ἀπαγκίστρωση τοῦ ποιμνίου ἀπό τά ἐγκόσμια καί τήν ἐγκαιρῆ ἐφαρμογή τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ (δημιουργικό πένθος). Πρότυπα ὀρθοῦ πένθους ἀποτελοῦν τά διδασκαλικά δάκρυα τοῦ Χριστοῦ γιά τόν Λάζαρο, τό σύνολο τῶν θείων Ἐντολῶν καί ὁ Ἰωβ. Ἐπίσης, ὁ γράφων διακρίνει τή μεγάλη σημασία πού δίδει ὁ Μ. Βασίλειος στήν ὀρθή συμπαράσταση τῶν χριστιανῶν πρὸς τούς πενθούντες ἀδελφούς τους (ποιμνιοκεντρική ποιμαντική). Καί ὅλα τά παραπάνω χρησιμοποιοῦνται ἀνάλογα μέ τό πνευματικό ἐπίπεδο τοῦ ποιμνίου τοῦ Μ. Βασιλείου καί μέ ἀκραιφνῶς σωτηριολογικά κριτήρια.

Στίς παραμυθητικές του ἐπιστολές, κατά τόν συγγραφέα, καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει ἡ εἰλικρινῆς καί ἐξατομικευμένη ἔκφραση συμπάθειας πρὸς τούς πενθούντες μέ ὅλους τους δυνατούς τρόπους. Στή συνέχεια, ὁ π. Θεοφάνης ἀναπτύσσει τή συστηματική παραμυθία τοῦ ἱεροῦ Πατέρα, ἡ ὁποία στηρίζεται στόν σῶφρονα λογισμό (δυνάμεις τοῦ κατ' εἰκόνα), σέ ἐκχριστιανισμένους φιλοσοφικούς συλλογισμούς, στήν ἐνίσχυση τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν θλιμμένων πρὸς τήν ἀγαπητική θεία Πρόνοια, στήν ἀποδοχή τοῦ ἐπίπονου θελήματος τοῦ Θεοῦ, στήν ἀγιασμένη ἀποδημία τῶν κεκοιμημένων, στήν τόνωση τῆς πνευματικῆς τους ζωῆς, στή μίμηση τοῦ ἠθους τῶν τεθνεώτων, στό πνεῦμα ὑπομονῆς, εὐχαριστίας καί ἐλπίδας πού πρέπει νά τους διακατέχει, στήν ἐνδυνάμωσή τους διά τῶν βιβλικῶν προτύπων θεοπρεποῦς πένθους καί στήν ὑπεύθυνη στάση τους ἐναντι τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τους ἢ τῆς χριστιανικῆς κοινότητας. Ἡ ὄντως παρηγορία ὅμως εἶναι ἡ πίστη καί ἡ ἐλπίδα στόν ἀναστάντα Κύριο, τόν νικητή τοῦ θανάτου.

Ὁ συγγραφέας, ἀκόμα, διαπιστώνει διαφορετικούς ποιμαντικούς στόχους σέ ἐπίπεδο διαποιμενικῆς ποιμαντικῆς (ὅταν ὁ Βασίλειος παρηγορεῖ συνεπίσκοπό του-ἐπιστολή 206). Ἐκεῖ, δίδεται προτεραιότητα στήν ὁμαλή λειτουργία τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας καί ὄχι τόσο στή συμπάθεια καί στά

παραμυθητικά επιχειρήματα. Όταν δέ απευθύνεται σέ χριστιανικές κοινότητες, οί όποιες πενθοῦν τόν αποβιώσαντα επίσκοπό τους, τά κριτήρια συμπαράστασης εἶναι καθαρά ἐκκλησιοκεντρικά μέ στόχο τή διατήρηση τῆς ὀρθόδοξης πίστεως καί τήν ὀρθή ἐπιλογή διαδόχου.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι, ἐπίσης, ὅτι ὁ γράφων στό τέλος τοῦ κάθε κεφαλαίου ἐξάγει συνοπτικά τά πορίσματά του, πρὶν ὀδηγηθεῖ στά τελικά συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς του.

Ἡ μελέτη τοῦ συγγραφέα, καταλήγει στά **Συμπεράσματα**, στά όποία δίδεται σαφής ἀπάντηση στή σκοποθεσία τῆς ἔρευνάς του, ὅπως διατυπώνεται στήν εἰσαγωγή τοῦ βιβλίου.

Δέν ἀρκέστηκε, ὅμως, μόνο σέ ἀπλή ἐξαγωγή συμπερασμάτων. Προχώρησε σέ περαιτέρω διερεύνηση πτυχῶν ἀναγκαίων γιά μιὰ ἐπικαιροποίηση στό ποιμαντικό σήμερα τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς πολύχρονης καί ἐπίμονης μελέτης του, τήν όποία καί κατέγραψε στό **Ἀντί Ἐπιλόγου** τμήμα τοῦ βιβλίου.

Ἀκολουθεῖ ἡ **Βιβλιογραφία** πού ἀναφέρεται στίς Πηγές (Ἔργα Μ. Βασιλείου) καί σε Βοηθήματα πού χρησιμοποιήσε.

### Κριτική ἀξιολόγηση

Ἡ ἔρευνα τοῦ π. Θεοφάνους Ραυτοπούλου, πού περιέχεται στό βιβλίό μέ τίτλο: **Ἐνώπιον τοῦ θανάτου** ἀποτελεῖ πρωτότυπο ἐγχείρημα συστηματικῆς καί μεθοδικῆς ἐργασίας στό χῶρο τῆς ὀρθόδοξης ποιμαντικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ θανάτου, βασισμένη στό βίο καί τά συγγράμματα τοῦ Μ. Βασιλείου.

Πρόκειται γιά ἀξιόλογη ἐργασία μέ σέ βάθος ἐντρύφηση καί μελέτη τῶν Πηγῶν καί ἱκανοποιητική ἀξιοποίηση τῆς ὑπάρχουσας βοηθητικῆς Βιβλιογραφίας.

Μπόρεσε σέ τρία ἐκτενῆ κεφάλαια νά περιλάβει προϋποθέσεις καί ἀρχές τῆς ποιμαντικῆς τοῦ Μ. Βασιλείου στό συγκεκριμένο θέμα τοῦ θανάτου· τή στάση τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τοῦ θανάτου του καθώς καί τῶν συνανθρώπων του σέ κατάσταση πένθους.

Λίαν βοηθητικές γιά τήν παρακολούθηση τῆς κλιμακούμενης ἐξετάσεως τῆς θεματικῆς του ἀποτελοῦν οί μέ συστηματικό τρόπο καταγεγραμμένες συνόψεις τῶν τριῶν κεφαλαίων, οί όποιες συμπυκνώνουν διαπιστώσεις τῆς ἔρευνας καί δίνουν συνθετική εἰκόνα ἐπιμέρους πορισμάτων.

Στήν ἐν λόγω μελέτη ἀναδεικνύεται ἡ προσωποκεντρική ἀντιμετώπιση τοῦ ἐκάστοτε ποιμαίνόμενου: προσώπου, κοινότητος, ἀξιωματοῦχου, ἐξαρτώμενη ἀπό τό πνευματικό του ἐπίπεδο καί ἐστιαζόμενη στίς ἰδιαίτερες ἀνάγκες του.

Στή συγκεκριμένη ἔρευνα τονίζεται τό θεολογικό ὄπλοστάσιο τοῦ Μ. Βασιλείου, ὁ όποῖος ἀποδεικνύεται ἀκραιφνῶς βιβλικός καί ἐκκλησιαστικός, χωρίς νά παραβλέπει τήν ἐπικουρική συμβολή καί ὠφέλεια τῆς φιλοσοφικῆς καί γενικῆς θύραθεν παιδείας του.

Πέραν τῆς σοβαρῆς καί συστηματικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ συγκεκριμένου θέματος ἐκ μέρους τοῦ Μ. Βασιλείου, ἡ ὅλη διαπραγμάτευση τοῦ ἐν λόγω θέματος ἀπό τόν συγγραφέα, μπορεῖ νά θεωρηθεῖ καί ὡς ὑπόδειξη γιά περαιτέρω ἐνασχόληση τῆς διαποιμάνσεως καί μέ ἄλλα θέματα καί ὄχι μόνο τοῦ θανάτου. Δίνει, δηλαδή, τό μέτρο ἐνασχολήσεως τῆς Ποιμαντικῆς τῆς Ἐκκλησίας

μέ τέτοιου είδους θέματα, δίνοντας έμφαση στή σωτηριολογική διάσταση κάθε ποιμαντικής προσεγγίσεως, ή οποία δέν έξαντλείται σέ άπλή βοήθεια, παραμυθία και συμπαράσταση τών ποιμαιομένων.

Θά ήθελα νά τονίσω ιδιαίτερα τή σπουδαιότητα του άκροτελεύτιου κειμένου τής μελέτης με τίτλο «Άντί Έπιλόγου». Το τμήμα αυτό τής μελέτης δίνει τό μέτρο τών ίκανοτήτων του π. Θεοφάνους πρós τήν κατανόηση και πρακτική έφαρμογή τής ποιμαντικής στάσεως έναντι του μυστηρίου του θανάτου, όχι μόνο διαχρονικά αλλά και για τό σύγχρονο άνθρωπο.

Πιστεύω ότι ο π. Θεοφάνης στή δική του συμβολή σήμερα θα μας διαφωτίσει και θα διατυπώσει και θα στηρίξει μια σύγχρονη πρόταση για μια σύγχρονη ποιμαντική αντιμετώπιση του θανάτου, βασιζόμενος στήν άνάλυση στήν οποία προέβη στα προηγούμενα κεφάλαια του βιβλίου του.

Καταλήγοντας θα ήθελα νά συγχαρώ τόν Δρ. Θεολογίας π. Θεοφάνη Ραυτόπουλο για τήν πρωτότυπη έργασία του, ή οποία συμβάλλει ουσιαστικά στήν προαγωγή τής ποιμαντικής έπιστήμης σέ χώρο ύπαρξιακά ευαίσθητο για τό σύγχρονο άνθρωπο, όπως είναι ή αντιμετώπιση του προσωπικού θανάτου και τών συνανθρώπων μας.